

שמעתא עמיקתא

גליון שנישט - יום הכפורים - תשע"ט - קהילת הניכי הישיבות, רמות ב' א

הלכות מצויות ליום הכפורים

אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה

משקים היוצאים מפירות העומדים לאכילה, וכן אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה, חיבינן על שתייתם מן התורה ככל שאר משקין. [הגרשו"א זצ"ל (מנח"ש קי"א סי' כ"א אות א). דלא כהגר"ש קלוגר (שנות חיים סי' ט) שרצה לומר שהמחה את האוכל ועשה ממנו משקה, או משקה מפרי שעומד לאכילה, אין חיבים עליו מה"ת, עיי"ש טעמו. ועי' בספר החיים (סי' פט) ובש"ד"ח (מע' יו"כ סי' א אות כ).]

שיעור שתייה האסורה

שיעור שתייה האסורה ביוה"כ

השונה ביום הכיפורים מלא לוגמיו (פירוש מלא פיו), חיוב. ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שישלכנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם בינוני. וכל המשקים מצטרפים לכשיעור. [שו"ע (סי' תרי"ב סי' ט).] ואף בפחות מכשיעור יש איסור תורה דחצי שיעור אסור מן התורה.

וכיון שקשה למדוד השיעור של מלא לוגמיו, יש למלאות את כל הפה במים ככל יכולתו והחצי מזה הוא ודאי פחות ממלא לוגמיו. [הגרשו"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תרי"ב סי' ט עמ' תשכ"ד). וכ"כ בספר שיעורי תורה (סי' ג סי' ק"ב ע"ב). ועי' בה"ח"ל (סי' רע"א ד"ה והוא רובו) וחזו"א (אוי"ח סי' לט סי' טז).] ודעת הגר"מ שליט"א (חוט שני יוה"כ פ"ו הגה לב עמ' קמ"ב) דשיעור מלא לוגמיו הוא תלוי לפי מה שהוא אדם בטבעו עם השיניים שלו, כמה משקה כנס, ולכן אין חילוק אם נעקרו או נפלו לו השיניים, דתמיד משערין כאילו היו לו שיניים באופן טבעי. וה"ה אדם שעקרו לו את השיניים, ועשו לו או לא עשו לו שיניים תותבות, תמיד משערים כאילו היו שיניים בריאות טבעיות.

ולמעשה עד 40 סמ"ק נוזלים (או 40 גרם מים), הוא בודאי פחות מכשיעור אצל אדם בינוני (אלא אם כן מדובר באדם קטן באיבריו, כגון בחור בר מצוה וכדומה שיתכן שמלוא לוגמיו שלו קטן יותר משיעור זה). [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כ)]. [בשתייה לשיעורין כ-40 סמ"ק של עשר דקות, תיתן כמעט שישה ליטרים ליממה ובדרך כלל אין צורך בכמות כה גדולה, יעויין להלן].

זמן צירוף השתייה

כתב השו"ע (סי' תרי"ב סי' ז) שאם שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפים לכשיעור, ואם לאו, אין מצטרפים. ויש אומרים ששיעור צירוף שתיית כדאי אכילת פרס, אבל צירוף אכילות, ע"כ. ודקדק המ"ב (סי' לא) שמשלשנו משמע שהעיקר כדעה הראשונה, כמו הפר"ח והגר"א כתבו שהעיקר כדעה השניה, ע"כ. וא"כ יש להחמיר ששיעור השתייה מצטרף בזמן של כדי אכילת פרס. ועל כן השותה בשעורים ישתה פחות ממלא לוגמיו, וימתין אחרי כל שתיה ושתיה זמן של תשע דקות, או לפחות זמן המפורט לעיל (לענין שיעור של אכילת פרס), ואם לא די לחולה בשתייה כזו, על כל פנים ישתה כל פעם פחות ממלוא לוגמיו, וימתין זמן מה, ושוב ישתה פחות ממלוא לוגמיו. [ש"ש"כ (פ"ל"ט אות כ)].

שיעור כדי שתיית רביעית (למקילין לעיל)

מבואר לעיל שיש סוברים שאם מתחילת שתיה הראשונה עד סוף שתיה האחרונה שהה יותר מכדי שתיית רביעית, אין מצטרף לכשיעור (ואין צריך בין שתיה לשתיה שיעור זמן של כדי אכילת פרס). וסתם שתיית רביעית משערים כדרך שתיית בני אדם, שאינו שותהו שבת אחת כי אם בשתי פעמים. [שעה"צ (סי' ר"א אות יא). ועי' באור לציון (ח"ב פ"ז אות יד)].

שבת רביעית על ידי קש

השונה רביעית על ידי קש ולא שוהה בשתייתו, נחשב שותה בבת אחת וחיוב לכל הדעות. [עי' באור לציון (ח"ב פ"ז אות יד בהגה) ושם מיידי לענין ברכת הנהנין, וה"ה לענין. ועיי"ש שמכל מקום המוצץ פרי אין במשך המציעה שיעור שתיית רביעית].

משקה חם

אין חילוק בשיהוי הזמן (המבואר לעיל) בין שתייה חמה או קרה. [הגרשו"א זצ"ל (הל' חג בחג פ"ב הגה 25)].

מה בכלל אוכל ומה בכלל משקה

כל דבר שהוא מאכל ואוכלו על ידי לעיסה (דהיינו פעולה של אכילה), שיעורו בככותבת, ושהייתו בכדי אכילת פרס כמבואר לעיל.

וכל דבר שהוא מאכל אבל אוכלו על ידי גמיעה, ולא על ידי לעיסה, שיעורו בככותבת, ושהייתו כדי שתיית רביעית או כדי אכילת פרס כמבואר לעיל. [נשמת אברהם (שם עמ' תשכ"ב). ועי' בה תורת היולדת (פ"ב מאות ג)].

ויש מסתפקים לענין נוזלים שנקשרו במקצת (כגון שמנת, גלידה וכדו') אם דינם כאוכלין או כמשקין לענין יוה"כ. שהרי צורת כניסתם לפה היא על ידי כף כדרך אכילה, ואילו פעולת בליעתן היא בלא לעיסה אלא על ידי שנימוחים בפה מאליהן שהוא דרך שתייה.

[הגרשו"א זצ"ל (נשמת אברהם שם עמ' תשכ"ב). ועי' בספר וואת הברכה (פ"ה אות א) שהביא מחלוקת פוסקי זמננו לענין זה בנוגע לברכה אחרונה].

דברים המותרים והאסורים לבלוע

אוכל הנשאר דבוק בשיניים מערב יוה"כ

לפני תחילת הצום יש לקנות האוכל הנשאר בין השיניים, שלא יבוא לבלועו בצום. [עיי' בנן איש חי (צו אות ח) שכתב כן לענין חמץ בערב פסח. ועי' עוד בחקר הלכה (ח"ב אות ח סי' כ) ובישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' ג) ועי' באריכות בשמעתא עמיקתא גליון ק"ז]. ועיין בסמוך לענין אוכל הדבוק בין החניכיים.

בלעית רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין קוזה כלל לשתייה. אבל אם כוונתו לשתייה אסור. [מ"ב (סי' תקס"ז סי' ק"א)]. ומכל מקום כל זונה ברוק שגלגל בפיו, אבל על זמן שניתן מגלגלו בפיו מותר בכל גוונא. [הגרשו"א זצ"ל (הלכות חג בחג פ"ב אות כ בהגה)]. ויש אומרים שאין איסור כלל לבלוע רוק. [חזו"א (דינים והנהגות פ"ב אות ט). וכן בתורה לשמה (שאלה קנד) כתב שכיון שהוא דבר מועט ואינו ראוי לאכילה אין לחוש, וכן מצדד בארץ צבי (פרומר ח"א סי' כח). ועי' בנן איש חי (פ"ר וילך אות יד) שכתב שמי שאפשר לו יזהר בכך. ועי' עוד בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

החוש עינויים

ביוה"כ יש איסור מלאכה, אכילה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשה"מ, ואין חיוב כרת אלא על מלאכה, אכילה ושתייה. [שו"ע (סי' תרי"א סי' א)].

שאר עינויים מה"ת או מדרבנן

שאר עינויים אין בהם אלא איסורא בלבד. יש אומרים מן התורה וי"א שאין אלא מדרבנן (ונפ"מ במקום ספק). ולמעשה ראוי להחמיר. [מ"ב (שם סי' א)].

אכילה ושתייה

שיעור אכילה האסורה ביוה"כ

האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה חיוב, והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם. [שו"ע (סי' תרי"ב סי' א)]. ובפחות מכשיעור אע"פ שאין בזה חיוב, מכל מקום יש בזה איסור מן התורה. [שו"ע (שם סי' ה) ומ"ב (סי' יא)]. וכל זה באדם בריא, אולם חולה שיש בו סכנה פטור מלצום ואסור לו להחמיר על עצמו. [שו"ע (סי' תרי"ב ומ"ב (שם)].

שיעור ככותבת

שיעור ככותבת הוא, דבר מאכל נפח של כשני שליש של ביצה בינונית עם קליפתה, דהיינו כשלושים סמ"ק. [נש"ש (פ"ל"ט אות י"ט - כ) ואור לציון (ח"ד פט"ו אות ה)].

ומודדים המאכל בלי להתחשב עם האויר שבתוכו. [מ"ב (סי' ר"י סי' א) וש"ש"כ (שם)]. ומכל מקום יש להבדיל בין חללי אויר הניכרים במאכל שאינן מצטרפים לשיעור, לבין חללי אויר שאינן ניכרים במאכל שהדין הוא שמצטרפים לשיעור. [מ"ב (סי' תפ"ו סי' ג) ושעה"צ (שם אות ז) לענין שיעור אכילה לענין אכילת מצה. ועי' במהר"ם שיק (אוי"ח סי' רנט ורס"ד). ודעת הגרשו"א זצ"ל (משנה באהל עמ' קס) שכן הדין לענין יוה"כ, משום ששיעור ככותבת הוא בכלל השיעורים שנסמרו מהלכה למשה מסיני, וע"כ אין לחלק בו כמו שרצה לחלק הגרשו"א זצ"ל בסמוך].

ויש מצדדים שלענין יוה"כ שתלוי ביתובי דעתיה, צריכים שהאוכל עצמו יהיה ככותבת, ועל כן יש למעך את האוכל לגמרי ואין לחשב את האוירים כלל. [הגרשו"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תרי"ב סי' ק) וע"מ תש"ב (ש"ש) וש"ש"כ (פ"ל"ט הגה ע"א). ועי' משי"כ במנחת אשר (קונטרס דיני חולה סי' יט)].

אוכל הנשאר בין השיניים

אוכל הדבוק בין השיניים אינו מצטרף לשיעור ככותבת. [חת"ס (אוי"ח סי' קכ"ז ד"ה תו צ"ל)].

אוכל הנשאר בין החניכיים

אוכל הדבוק בין החניכיים (המודבק בחכו שגרוננו נהנה בו ומעיו לא נהנים בו, רש"י חולין ק"ג), יש אומרים שאינו מצטרף לשיעור ככותבת, כיון שלענין יוה"כ התורה אסרה הנאת מעיים דוקא. [חת"ס (אוי"ח סי' קכ"ז ד"ה תו צ"ל)]. ויש אומרים שמצטרף, שאף לענין יוה"כ התורה אסרה הנאת גרון. [אור שמח (שביעי פ"ב הי"ד) ואחיעזר (ח"ג סי' סא). ועי' עוד בזה במהר"ם שיק (סי' רס"ג), בכת"ס (אוי"ח סי' ק"ז), בבית שערים (סי' רצ"ט), במנ"ח (מצוה שיג) ועד].

צירוף מאכלים לשיעור

כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, ואפילו מלח שעל הבשר וציר שעל הירק. [שו"ע (סי' תרי"ב סי' ב)]. ועי' עוד בסמוך.

צירוף אכילה ושתייה

אכילה ושתייה אין מצטרפות לשיעור שלם. [שו"ע (סי' תרי"ב סי' ב)], אף כשאוכל ושותה בבת אחת. [הגרשו"א זצ"ל (ש"ש"כ פ"ל"ט הגה פ"ז), ועיי"ש שמתפק לגבי מקצת המשקה שנבלע בתוך האוכל שבפיו האם מצטרפים]. אולם השורה פתו בין או במים, מצטרף היין או המים לפת. כיון שהמשקה בא להכשיר האוכל, וכל דבר שבא להכשיר האוכל חשוב כאוכל. [מ"ב (שם סי' ד). ועי' מה שהעיר בזה בנשמת אברהם (סי' תרי"ב סי' ד) עמ' תשי"ט].

זמן צירוף האכילה

אכל, וחזר ואכל, אם אין מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס, מצטרפים. [שו"ע (סי' תרי"ב סי' ג)].

שיעור אכילת פרס

שיעור אכילת פרס, יש אומרים שהוא שיהוי זמן של אכילת ד' ביצים, ויש אומרים ג' ביצים (שוחקות). [שו"ע (סי' תרי"ב סי' ד)]. ולענין הלכה כל שהוא בשל תורה הלך אחרי המחמיר, וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחרי המיקל. [מ"ב (סי' תרי"ב סי' ח)].

ושיעור אכילת ד' ביצים, יש אומרים שהוא תשע דקות (מסוף האכילה הא' לתחילת האכילה הב', עי' בזה בסמוך). ויש להחמיר כשיטה זו. ובאופן שאי אפשר לו להמתין תשע דקות, ישתדל להאריך זמן ההפסקה עד כמה שיוכל, ובכל מקרה ישתדל שתהיה ההפסקה לפחות שתי דקות, כל אחד לפי מצב בריאותו. [עי' בחת"ס (ח"ו סי' טז וסי' כג), במ"ב (סי' תרי"ב סי' ק"א), בש"ש"כ (שם אות יט) ובנשמת אברהם (סי' תרי"ב סי' ו) עמ' תשי"ט]. ועי' עוד במהר"ם שיק (אוי"ח סי' רס"ג) שבאמת השיעור לחומרה הוא שמונה דקות אלא שלהרחקת כתב החת"ס (שם) תשע דקות. ונביא עוד דעות בקצרה: המרחשת (ח"א סי' יד אות ו ואות ח) פסק שהוא 3 דק'. האג"מ (אוי"ח ח"ד סי' מא) כתב שאם החולה מצטער להמתין 9 דק' ימתין 4 דק' וחצי. ומכל מקום מסתבר כהמרחשת שקט שהוא 3 דק'. ע"כ. הגרשו"א זצ"ל (הלכ"ש פ"ה הגה 26) פסק שבמידת הצורך יש להקל עד 6 או 5 דק'. והכה"ח (סי' תרי"ב אות מג) כתב שאם אינו יכול להמתין 9 דק' ימתין 7 דק'.

התחלת זמן השחייה בין אכילה לאכילה

החיוב לאכול פחות פחות מכשיעור, עליו להמתין בין אכילה לאכילה תשע דק' (או פחות מכן אם א"א לו, כמבואר לעיל) מסוף האכילה הראשונה לתחלת האכילה השניה וחוזר חלילה לפי כמות האוכל שהוא זקוק. ועי' בהערה. [מ"ב (סי' תרי"ב סי' יט וסי' כא). אלא דע"י בש"ש"כ שתמה שהרי במ"ב (סי' תע"א סי' ב) ובחזו"א (אוי"ח סי' לט סי' יח) מבואר שמשערים שיעור זמן האכילה מתחלת האכילה. וכן הוא בבאור הלכה (סי' תרי"ב סי' יד"ה א) לענין שהייה בשתייה. ועיי"ש שכתב ליטש דאולי כוונתו שלא יבוא לאכול חלק מן השיעור בדקה השמינית או התשיעית וישבו ויאכל פחות מכשיעור מיד לאחר סוף ט' דק' כי הרי זה מצטרף. ועי' בנשמת אברהם (סי' תרי"ב סי' ו) עמ' תשי"ט].

תחילת השיעור מהלעיסה או מהבלעיה

יש אומרים שלענין יוה"כ שיעור אכילת פרס מתחיל משעת הבלעיה (ולא משעת הלעיסה), כי דעת החתם סופר שדוקא הנאת מעיים אסורה בה ולא הנאת גרון (והנאת מעיים מתחילה מיד אחרי הבלעיה עוד לפני קנינה). [נש"ב הלוי (ח"ט סי' קעג). ועי' באור לציון (ח"ג פט"ו אות יג) שנקט לענין אכילת כזית מצה שמונים מזמן הבלעיה]. אלא דעין לעיל שיש חולקים וסוברים שאף ביוה"כ יש איסור בהנאת גרון ואם כן לדעתם יש להתחיל משעת הלעיסה.

לקיחת גלולות ותרופות בצום

מוותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב לחיך ביוה"כ (ללא אמצעות מים, כמבואר להלן), כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. נע"י במקורות דלעיל. ולענין גורת שחיקת סממנים בלקחת תרופות להמשך טיפול ביוה"כ, הנה דעת החזו"א (אחרות רבינו ח"א סוף עמי קנה) שכל שהתחיל לקחת התרופה לפני שבת או יו"ט, מותר להמשיך לקחתה בשבת ויו"ט ואין בזה משום גורת שחיקת סממנים. וכן דעת הגר"ש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' מ' אות ב) והגר"ק שליט"א (ח"ד עמי קנ"ג ועמ' ר'). אולם דעת המהר"ש"ם (דעת תורה סעי' ל' ד"ה וע"י), הגא"מ (אוי"ח ח"ג סי' נ"ג) ועוד להחמיר בזה. דעת הגר"ש"א זצ"ל (שש"כ פל"ד הנה ע"ז) שאם כבר התחיל לקחת התרופה והתפסקה הגורם לו נזק, או שהרופא חיבר רק בחי' ימים רצופים אשר מוכרח להיות שבת ביניהם, מותר].

וכן הורה מכאב ראש חזק במשך הצום ומחמתו נחלש כל גופו רשאי לבלוע "אקמולי" וכדו' להור"ח מכאב. [דכיון שנתחש כל גופו בכל חולה שאב"ש הוא רשאי לקחת תרופות ע"מ להתרפא, וכמבואר בשו"ע בסי' ש"כ"ח, וכן הביא בשש"כ (פל"ד אות ג). וכן פסק הגר"מ שליט"א (חוט שני פ"ט ס"ק מד אות יא עמי קס"ה) לענין צום יוה"כ למי שסובל מסחרחורת או כאבי ראש חזקים].
ובכל אלו במקום שאפשר עדיף יותר לקבל את התרופה על ידי פתיחה (נר). [נע"י באי"מ (ח"ד ס"ס קכ"א) ובשנת אברהם (סי' תרי"ג ס"ק ז ע"מ תשכ"ב)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחיך

ההיתר הנוכח לענין לקיחת תרופות ולגלולות הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. אמנם אם הוא חולה שיש לו סכנה הזקוק לקחת תרופות שיש להם טעם ערב, עליו לערב דבר מן (באופן שאינו פוגע ביעילות התרופה, ויש להתיעץ בדבר עם רופא) עד שלא ירגיש המתקיות שבהם. [נע"י לקמ"ח].

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

אין היתר לבלוע תרופות עם מים (פרט לחולה שיש בו סכנה הצריך לכך), ועל כן יש לבלועם לבדם או על ידי בליעת רוק. ואם אינו יכול לבלועה ללא מים (או שאסור לו לקחת את התרופה ללא אמצעות מים או על קיבה ריקה. ויש להתיעץ בדבר עם רופא), בשעת הדחק יש להתיר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מן מאד עד שאין בהן הנאה לחיך כלל ולרוב בני אדם, כגון קפה שחור חזק (ללא סוכר) או תה חזק (ללא סוכר) וכדו' (ובמקום האפשר ישתדל שיהיה פחות מכשעור). [הגר"ש"א זצ"ל (הליכ"ש מועדים פ"ה אות ח ובהגה), הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"ב אות כג) והאור לציון (שם). וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק"ק"ח]. כמו כן ניתן להמיר התרופה עצמה בקצת מים באופן שהם מביעים לגמרי מחמת התרופה (וזה בתנאי שהמים לא פוגעים ביעילות התרופה). [הגר"ש"א זצ"ל (שש"מ"א סי' תרי"ב אות ז). ומ"מ"א אם אפשר לו לקבל את התרופה על ידי פתיחה (נר), עדיף טפ"ל. [נע"י לעיל המקורות. וע"י עוד בשמעתא עמיקתא גליון ק"ק"ח]. (אולם אם להתיר למי שאינו חולה כלל, שלשות משקה פגום לצורך לקיחת גלולה, ובשעת הדחק יש לשאול חכם)].

דיני הקטנים

האכלת קטן

תינוקות מותרים באכילה. [שו"ע (סי' תרט"ו)]. ומותר לגדולים להאכילם. [מ"מ"א (סי' שמ"ג ס"ק ג ור"ס רס"ט ס"ק א), ח"י"א (כלל ס' אות ז), מ"ב (סי' תרט"ו ס"ק א) וחוט שני (ח"ד עמי ש"ה)]. וע"י עוד במ"מ"א (סי' תרט"ו ס"ק ב), מ"ב"ב (סי' תרט"ו ס"ק ה) ושע"ש ס"ק ט, במנ"ח (מצוה שיג) ובחלקת יואב (ח"א סי' א)].

תענית שעות

קטן וקטנה הבריא, בני ט' שנים שלמות, או כחושים בני י' שנים שלמות, מחנכין אותם להתענות לשעות. כגון אם היו רגילים לאכול בשעה מסוימת מאכילין אותם כשעה לאחר מכן או יותר, לפי כוחם. [שו"ע (סי' תרט"ו סעי' ב)].

קטן שהוא פחות מבן תשע

קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביוה"כ אפילו בתענית שעות, כדי שלא יבא לידי סכנה. [שו"ע (סי' תרט"ו סעי' ב) ומ"ב (סי' ק"ד)]. אפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו. [מ"מ"א (סי' ט)].

בני י"א שנים בהשלמת צום יום הכפורים

יש אומרים שבן י"א שנה, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצוות. [שו"ע (ש"ס)]. ויש אומרים שאינן צריכין להשלים מדברנן כלל (חוץ מתענית שעות). [ר"מ"א (ש"ס) ומ"ב (סי' ח)]. ויש לסמוך עליהו נענר שהוא כחוש ואינו חזק להתענות. [ר"מ"א (ש"ס)]. ומכל מקום מחמת חולשה שירדה לעולם, המנהג להקל שלא להשלים התענית עד שיכנסו בעול מצוות. [ע"י מ"ב"ב (סי' ט) שכתב שמה שאין מודקדקין בוה"ז להתענות שום תינוק בשנת י"ב, משום דבה"ז ירדה חולשה לעולם ומן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לזה, א"כ ידוע שהוא בריא וחזק לסבול ומדברי הא"ר משמע דאפילו בשנת י"ג אין נהגין להתענות כל זמן שלא השלים שנת י"ג, ע"כ. ודעת הגר"ש"א זצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פי"ו אות ד' והגה כז) שבזמננו אין הקטנים משלימין תעניתם עד הגיעם למצוות (אפילו בתענית הסמוכה ליום הגיעם למצוות)].

בת י"ב ובן י"ג שנים

בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. [שו"ע (ש"ס)]. וביאר המ"ב (סי' יא) דהא דלא חיי' שמא הביאו שתי שערות בזמנו ונשרו כיון שבה לכלל שנים ויש בזה חששא דא"ר, תירצו הפוסקים דמייירי שנשכל' י"ג שנים שלו ביוה"כ גופא ובדקו אותו כדיל יומא ולא הביאו סימנים]. ואפילו הם רכים וכחושים (ואין להם סכנה לצום), צריכים להשלים דחיישינן שמא נשרו השערות. [ר"מ"א (ש"ס)]. וע"י מ"ב"ב (סי' י) שהר"מ"א מייירי באופן שהגדיל לפני או שלא בדקוהו].

הזכרת יום הכפורים בכרכת החרון

קטן המברך ברכת מעין שלש של ברכת המזון על אכילתו ביום הכפורים, אף על פי שגדול (האוכל מחמת פקוח נפש) צריך להזכיר מעין המאורע (ע"י בזה להלן), מכל מקום יש אומרים שאם מחנכים הקטנים בזה. [הגר"ש"א זצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פי"ו הנה 58)].

דיני סעודה לפטורים מהתענית

קידוש

חולה הצריך לאכול ביוה"כ אינו מקדש לא על היין ולא על הלחם. והדין כן אף כשחל יום הכיפורים בשבת. [מ"ב (סי' תרי"ט ס"ק כט), אג"מ (חומ"מ ח"א סי' לט) וכח"ח (ש"ס אות ט)].

חולה הצריך לאכול ביוה"כ פטור מלחם משנה אפילו חל יוה"כ בשבת. [מ"מ"א (סי' תרי"ט ס"ק ז) הובא בשש"כ (פל"ט אות לג)]. ודעת הכח"ח (אות ט) שאם יש לו שני ככרות נכון לבצוע עליהם].

נטילת ידים לפני אכילת פת

חולה האוכל פת ביוה"כ, נוטל ידים לסעודה כדין נטילת ידים בימות החול, כלומר עד לפת היד. [הגר"ש"א זצ"ל (שש"כ פ"ח אות ג והגה ק"ו), שבת הלוי (ח"ח סי' קלט) ואור לציון (ח"ד פ"ב אות ה)]. ואף אם החולה אוכל פתות פחות מכשעור ונמצא שאוכל פתות מבכיבה או פחות מכזית בתוך כדי אכילת פרס נוטל ידיו (ומ"מ"א אינו מברך על הנטילה, ע"י בשו"ע בסימן קנ"ח סעי' ב' ו' סעי' ג' מ"ב"ב ש"ס). [כן דעת הגר"ח שליט"א (תורת המועדים ס"ק ז) ושם איירי לענין אכילה יותר מכזית, אבל פתות מבכיבה. ודעת האור לציון (ח"ד פ"ב אות ה) שאינו נוטל כבה"י].

מים אחרונים

לאחר אכילת פת נוטל ידיו כדין. [הגר"ח"ק שליט"א (תורת המועדים ס"ק ז)].

חובת זימון

שלשה המתירים לאכול ביוה"כ, יתכן שאין ראוי שיאכלו יחד, ואף אם עשו כן יש להסתפק אם חייבין בזימון. [הגר"ש"א זצ"ל (שש"כ פל"ט הנה ק"א)].

הזכרת יעלה ויבוא (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

דעת השו"ע (סי' תרי"ט סעי' ז) שחולה הצריך לאכול ביוה"כ, בגמר סעודתו מברך ברכת המזון ואומר: יעלה ויבא בונה ירושלים (ויאמר ביום הכיפורים הזה). ואם חל בשבת אומר רצה והחליצנו. [מ"ב (ש"ס ס"ק כ"ט)].

ודעת המשנה ברורה (ש"ס ס"ק כ"ט) דכיון שיש חולקים בזה (וסוברים שאינו צריך לומר יעלה ויבא ורצה), אם שחל לומר יעלה ויבוא, או רצה והחליצנו כשחל בשבת, וזכר אחר שסיים ברכת בונה ירושלים לא יחזור.

הזכרת יוה"כ בכרכת מעין שלש (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

אם צריך לברך ברכה אחת מעין שלש, יוסיף ויאמר וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה. [הגר"ש"א זצ"ל (שש"כ פל"ט אות לג) והאד"ר (תפלה לדוד עמי קכ"ג) הסתפק בדבר ולא הכריע]. ואם חל בשבת יוסיף גם ורצה והחליצנו ביום השבת הזה.

רחיצה

אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן, ואפי' להושיט אצבעו במים, אסור. [שו"ע (סי' תרי"ג סעי' א)]. וי"א שאיסור זה הוא אף בשאר משקים. [נהר שלום (ש"ס ס"ק ט) ע"פ הפ"ח (סי' א)]. וי"א שדוקא במים יש משום איסור, רחיצה אבל בשאר משקים (שבשאר ימות השנה אסור משום בזיון אוכלין) אין איסור רחיצה ביוה"כ. [כן צידד בנהר שלום (ש"ס)]. וע"י ברש"ש (יומא ע"ז ד' ע"ב ובר"ח"ה)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם, שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (סי' תרי"ג סעי' א)]. ומ"מ צריך לזוהר שלא ירחץ אלא מקום המטונף, ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות טורח לרחוץ מקומות המטונפים כל אחד בפ"ע, מותר לנטף במים לרחוץ כל גופו בפ"א בכדי להסיר הלכלוך שעליו. וכשרוחץ מחמת טינוף יכוין שאינו להנאת רחיצה רק להעביר הלכלוך. [מ"ב (סי' ט)].

להעביר זיעה

מותר לרחוץ להעביר הזיעה, אם הזיעה רבה, כיון שאינה רחיצה של תענוג. ומ"מ מי שאינו איסטניס ואי"צ לרחיצה זו כל כך, נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה, כמו שאסור לסוך בשמן להעביר הזימה. [מ"ב (ש"ס ס"ק ב). וע"י בשע"ח"צ (אות ד) שהטעם דכיון להחמיר לכתחלה לחוש לדעת הבי"ח והט"ו והפ"ח שמחמירין בזה, ולדעתם הא דקאמר הטור וש"ע שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג, לאו דוקא, ואתי רק לאמפי' הכי דהרחיצה היא רק להעביר הלכלוך].

הצורך רפואה

החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן. [ר"מ"א (ש"ס סעי' ט)]. וכן הבא מן הדרך ורגליו כחות, מותר לרחוץ, כי אין זה בכלל רחיצה לתענוג. [ר"מ"א (סי' תרי"ג סעי' א)]. וכ"ש משום רפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין איסור משום רפואה בשבת, דלא גרע ממי שבא מן הדרך ורגליו כחות. [מ"ב (סי' ט)].

יולדת

יולדת שהיא תדירה בדמים פשיטא שיכולה לרחוץ בשרה, הן מפני שהיא כחולה והן מפני הסרת טינוף. [גרוה"ש (אות ט)].

לצורך מצוה (כגון קבלת פני רבו)

אין איסור רחיצה כשעושה לצורך מצוה ואינו מכויין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו במים עצמן ע"מ לקבל פני רבו). [שו"ע (ש"ס סעי' ה)]. ואשה ששובשת לבנים ביוה"כ מותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה. ולא תרחץ בבגד כי אם ביד שלא תבוא לידי סחיטה. [מ"ב (סי' לא)].

במקום הפסד (כגון ההולך לשמור על פירותיו)

אין איסור רחיצה כשעושה משום הפסד ממון ואינו מכויין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו במים עצמן ע"מ לשמור על פירותיו). [שו"ע (ש"ס סעי' ח)].

רחיצת יטל לצורך חיטוי

הצריך לטפל בחולה כדומה ולצורך כך צריך לחטאות ידיו, רשאי לרוחצם, כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [פשוט]. וכן דעת הגר"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ עמי קל"ג). וע"כ מותר למוהל לשטוף ידיו, ע"מ למנוע זיהום לתינוק. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"ב אות ט"א)].

רחיצת פניו

מי שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר. [שו"ע (סי' תרי"ג סעי' ד)]. ונהגו להחמיר בזה. ואפי' רחיצת העינים, שהיא קצת רפואה, נהגו להחמיר. [ר"מ"א (ש"ס)]. ואם פניו מלוכלכים קצת או שיש לו לפלוף על עינו, יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ הלכלוך או להעביר הלפלוף, רק יזהר שלא לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. [מ"ב (סי' ט)].

כלה תוך ל' לנישואיה

כלה, כל שלשים יום אחר נישואיה מותרת לרחוץ פניה, כדי שלא תתגנף על בעלה. [שו"ע (ש"ס סעי' ז) ומ"ב (סי' כ"ז)]. וי"א שזה היה בזהמניהם שלא היו בבהכ"נ כל היום, אבל בזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא נהגין בזה היתר. [מ"ב (סי' כ"ז) בשם הח"י"א].

מגבת רטובה (ממחטות לחות)

אסור להצטנן באמצעות מגבת לחה וכדומה, אם הוא טופח על מנת להטפוח כי עובר להחלוחית לגופו ומתענג. [שו"ע (ש"ס סעי' ט) ומ"ב (סי' כ"ג)]. ואסור לשרות מפה מבעוד יום ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביוה"כ, דחיישינן שמא לא תתגב מיה ויבא לידי סחיטה. [ר"מ"א (ש"ס סעי' ט)]. ועל כן אסור להשתמש בממחטות לחות אפילו אין טופח ע"מ להטפוח. [הגר"ק שליט"א (חוט השני פ"ה עמי קל"ד)]. אבל מותר לקנח ידיו ורגליו ערב יוה"כ במפה ולמחר מעבירה על עיניו אף דהיא עדיין לחה קצת מקינוח ידים דאתמול, דבזה לא חיישינן לסחיטה. [מ"ב (סי' כ"ה)].

לצנן גופו במים

אסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, אפילו אינם מלאים לגמרי, בין של חרס בין של מתכות. [שו"ע (ש"ס סעי' ט)], בשל חרס משום שיש לחוש שהכלי יפלוט המים הבלועים בו, ובשל כסף משום שיש לחוש אולי יפול הכלי מידו וישפכו המים שבו. [ט"ז (סי' ט)]. אבל אם הכלים ריקים, שלא שייך החששות הנ"ל, מותר. [שו"ע (ש"ס)].

טבילה למי שנטמא

מי שראה קרי ביוה"כ, אם לו הוא, מקנחו במפה ודיו, ואם יבש הוא, או שנתלכך גופו, רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל, ואסור לרחוץ שאר גופו או לטבול, או לשפוך עליו ט' קבין מים, אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה. [שו"ע (ש"ס סעי' יא) ומ"ב (סי' כ"ט)]. דבזמן הזה אין צריך טבילה לבעל קרי מדינא לא לדברי תורה ולא לתפלה ואין להתיר משום זה איסור רחיצה. [מ"ב (סי' ט)].

לבו נוקפו

אדם שדרכו לטבול בכל ימות השנה לקריו בו ביום, ואפילו בזמן הקור הגדול, אם לבו נוקפו מאד ומבולבל הרבה בהיותו בלי טבילה, יש מקום להתיר לו לטבול לקריו. אבל סתם אדם ודאי אסור לו. [רב פעלים (אוי"ח ח"ב סי' ס' ד"ה ועוד י"ל לצדד), עיי"ש טעמו. וע"י בשבת הלוי (ח"א סי' קס"ה) שהתיר בהוראת שעה לשייץ שראה קרי שיתבטל כי לוותר שלא יחיה שי"ץ היה בלתי אפשרי, עיי"ש].

טבילת מצוה

בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביוה"כ, אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום. [שו"ע (שם סעי' יב)].

רחיצת קטנים

התינוקות מותרים ברחיצה. [שו"ע (סי' תרטו)] אלא שבזמנינו שלא רגילים ברחיצה ואין זה בכלל ענינו לטהר, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל אפילו ע"י עכו"ם. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ואם התלכלך ביותר מותר לרוחצו. ואע"פ שאגב זה נמצא הגדול רוחץ ידיו אין חשש כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [עני' במ"ב (סי' תקנד ס"ק ט) ובמחצה"ש (סי' תרטו ס"ק א)]. וקטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור רחיצה. [רמ"א (שם)]. ולענין רחיצתו בחמין ע"י גמ"ב כאן ס"ק א' ורבי' תקי"א ס"ק י"ב].

ורחיצת פניהם וידיהם של ילדים קטנים שלא לשם תענוג אין להחמיר בה כלל. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ב אות ד)].

רחיצת הפה

אין לרוחץ הפה ואף במקום צער גדול אין להתיר. [רמ"א (סי' תריג סעי' ד) ושו"ע (סי' תקסז סעי' ג) ומ"ב (שם ס"ק א)].

מי פה

אין לרוחץ הפה במי פה אע"פ שאינם ראויים לאכילה. [עני' במט"א (שם סוף אות ה) שמחמיר ברחיצת הפה אף בדבר שאינו טוב לאכילה כגון חומץ. דעת הגר"ניק שליט"א (חוט שני יוה"כ פ"ה עמי קלט) לאסור במי הפה כ"ל].

במקום חולי

הנצרך לשטוף פיו מחמת מיחוש בלשון או בגרון (ולאחר מכן פולטו), והוא צריך לעשות כן בכל יום, ואם לא יעשהו יהיה לו צער גדול ולא יוכל להתפלל כראוי, רשאי לעשות כן ביוה"כ. [שבת הלוי (ח"ד סי' ד אות ו) והגרש"א זצ"ל (שלחן שלמה ערכי רפואה ח"ב עמי רצג) והגר"ניק שליט"א (שם עמי קלג)].

לצורך היטוי

מותר לשטוף לפה, כהומומר מר קודם מציצת הדם בברית מילה, על מנת למנוע זיהום לתינוק. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות נא)].

שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. [שו"ע (סי' תריג סעי' ג)]. ונוטל כדרכו בכל השנה ג"פ כיון דבלא זה לא יכול ליגע בידיו לפה ולעיניים ולאוזן משום סכנה, וגם דסתם ידים מלוכלכות הן בבוקר, שהרי אינו נזהר כל הלילה ממגע בית הסתרים, ועל כן לא גרע מאם היה מלוכלך בטיט. ומי"מ פניו לא ירחץ כלל. [מ"ב (ס"ק ג) ושעה"צ (אות ה)]. ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הדיים. [רמ"א (שם)].

אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים ושפסף בידו, או עשה צרכיו וקטן נוטל ידיו עד קשרי אצבעותיו (אם אינו מלוכלך למעלה ממקום זה). [שו"ע (שם סעי' ג) ושעה"צ (אות ט)]. ואם לא קינח ולא שפסף ואין דעתו להתפלל, נחי' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו, ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחויב נטילה) בדאופן זה רשאי לכ"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [מ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג)]. במה דברים אמורים בליל יוה"כ אחר התפלה, אבל ביום שמתפללין כל היום, אם הטיל מים אף על פי שלא שפסף או עשה צרכיו אף שלא קינח, מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. [מ"ב (ס"ק ד)]. ואף בתי כסאות שלנו שהם נקיים דינם כנ"ל.

אחר יציאתו מבית הכסא ולא עשה צרכיו

היוצא מבית הכסא (ולא עשה צרכיו כלל) ינקה ידיו במידי במנקי בלבד. ואם לבו תוהא עליו בשביל שאינו נוטל ידיו רשאי הוא ליטול כדי שיהיה יכול להתפלל בדעה מיושבת.

[ביאור הלכה (סי' תריג על סעי' ג ד"ה ואם רוצה)].

אחר נגיעה במקומות המכוסים

אם נגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה, אפילו לא נגע רק באצבע אחת צריך לרוחץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו. ואם נגע בידו בטיט או ברפש א"צ לרוחץ רק מקום המלוכלך בלבד. והיינו אפילו לתפלה. [מ"ב (ס"ק ה)].

לפני התפלה

אם לא עשה צרכיו כלל אין לו ליטול ידים בשביל תפלה בלבד, אף דבשביל תפלה בלבד מצוה ליטול ידים מי"מ משום חומר יוה"כ יש לחוש לאותן הפוסקים דסברי דבשביל תפלה בלבד לא תקנו ליטול ידים כ"א בשחרית משום דנעשה כבריה חדשה. [מ"ב (ס"ק ה)].

לכהן העולה לזוכן

כהן העולה לזוכן נוטל ידיו כדרכו עד הפרק, אף ע"פ שהן טהורות, דכל רחיצה שאינו מכויין בה לתענוג, מותרת. [רמ"א (סי' תריג סעי' ג). ועי' בכה"ח (אות יד) שה"ה לויים במקום שנחגו].

נטילת ידים לפני אכילת פת

בארנו דין זה לעיל בדיני חולה הצריך לאכול ביוה"כ.

סיכה

סיכה בנזף ובשער

אסור לסוך ביוה"כ אפילו מקצת גופו. [שו"ע (סי' תריד סעי' א)]. ואף שערו אסור. [ערוה"ש (יו"ד סי' שפא אות ה)].

במה אסור לסוך

איסור זה הוא בדברים שהדרך לסוך בהם כגון שמן וכדומה. [מ"ב (סי' תקנד ס"ק כח וסי' תריג ס"ק ב)].

דאודורנט

י"א שמותר לסוך דאודורנט במקומות הזיעה ולהשתמש בבושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך גמור בדבר. [הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ד סוף הגה 56)]. ויש מחמירים. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פני"א אות ט)]. ובמקום צורך גדול יש מקום להקל.

לסוך גופו במי בושם, יש אומרים שאסור משום שהוא כסיכה. [אור לציון (ח"ד פ"ב אות ט)]. ויש מקילים אם יש צורך גמור בכך כי אין זה בכלל סיכה. [הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ד סוף הגה 56)].

סבון נוזלי

אין בשימוש בסבון נוזלי משום סיכה (אולם משום איסור רחיצה יש בו). [אור לציון (שם אות ה)].

דוחה יתושים

מותר לשים נוזל/קרם וכדומה דוחה יתושים על הגופן אם יש צורך בכך (באופן שאין משום איסור ממרח). [כיון שאין זה סיכה כיון שאין כוונתו שיבלע בבשר, ואין זה לתענוג. וכ"כ בשבת שבתון (עמ' שי בהגה)].

קרם למניעת מכת שמש

מותר לתת משחה למנוע מכת שמש (באופן שאין משום איסור ממרח). [שבת שבתון (עמ' שי בהגה) כיון שהיא סיכה למנוע מחלה].

איפור

איפור אסור משום סיכה (וכן יש בו משום איסור צובע). [בעל האגמ"י (נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"ב פע"ג אות ה)]. אלא דצ"ע דלאכארה אין זה חשיב סיכה שהרי אין ההקבה נבלעת בגוף ואדרבה אין הכוונה שתבלע, עימתו שיתחייב יותר זמן, ובכה"ג י"ל דאינו בכלל סיכה, דהנה המי"ב (סי' תקנד ס"ק כח ושעה"צ אות לו) למד מהתוס' ישנים (יומא עו: ד"ה מנין) דדוקא בדבר שדרכו לסוך בו איכא איסור. ועי' בתוס' נדה ל"ב ע"א ד"ה וכשמן שכת' בשם ר"ית דאין סיכה אלא בשמן כי נבלע בגופו טפי. וכן שמענו מא' מחשובי ההוראה שאיפור אינו בכלל סיכה. אולם בזמנינו יש איפור שמעורב עם משחה וכדו' ע"מ לעדן הבשר, ולפי"ז יש לאוסרו משום סיכה. ולענין איסור מלאכה ע"י באני"מ (או"ח ח"א סי' קיד וחי"ה סי' כז) דלדורוק את פאודער לבן על הפנים שלא מתקיים כלל אין בזה איסור צביעה. ובדרך זה כתב בקצת השלחן (סי' קמו רס"ק ב) אולם דעת הגרש"א זצ"ל (שש"כ פי"ד הגה קעג) לאסור אף בכה"ג].

הוליה/יש לו חטטין בראשו

חולה, אפילו אין בו סכנה, רשאי לסוך. [שו"ע (סי' תריד סעי' א)]. וכן מי שיש לו חטטין בראשו וכז', רשאי לסוך. [שו"ע (שם)]. והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפילו איש בריא, אבל במקום שאין נוהגין לסוך בחול איש בריא, אסור לסוך ע"ג חטטין בין ביום טוב ובין בשבת דמוכח דהוא משום רפואה. [מ"ב (ס"ק ב) וכתב הגר"יו (אות א) שהקילו לצורך לחולה משום שאצלם אין הסיכה לשם תענוג כלל. ובדרך זה כתב הכה"ח (אות ו) והוס"ף עוד טעם שהוא מפני שכה"ג לא גזרו רבנן].

כלה תוך ל' לנישואיה

כלה, כל שלשים יום אחר נשואיה מותרת לסוך פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי' תקנד ס"י"ק כט) לענין ת"ב. ועיי"ש בשעה"צ (שם) שמשמע מדבריו שה"ה לענין יוה"כ. אע"פ שיש חלק דשאני ת"ב דקיל טפי שהרי לענין יוה"כ סיכה להעביר זוהמה אסורה ובת"ב מותרת. אלא שמ"מ י"ל שלכלה לא גזרו ז"ל כלל. ועי' בשבת שבתון (עמ' שי"א)]. ומי"מ זה היה בזמניהם שלא היו בבהכ"נ כל היום, אבל בזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (סי' תריג ס"ק כו) בשם החי"א].

קטנים

התינוקות מותרים בסיכה. [שו"ע (סי' תרטו)]. אלא שבזמנינו שלא רגילים בסיכה, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ומכל מקום קטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור סיכה. [רמ"א (שם)].

נעילת הסנדל

נעלי עור

אסור לנעול סנדל או מנעל של עור. [שו"ע (סי' תריד סעי' ג)]. ואסור אפילו לטייל בו בבית ממטה למטה. [מ"ב (ס"ק ז)]. ואף עומד במקומו אסור. [כן מוכח מהרמ"א (סי' תריד סעי' ג) וכן הוכיח החלקת יעקב (חי"ב אות"ח סי' ב). ועי' בא"א מבוטשאטש (סי' תריג על סעי' א) אם איכא בכה"ג איסור תורה]. וכן לנעול מנעל ברגל אחת אסור. [ביאור הלכה (רס"י תריד ד"ה אסור לנעול)].

נעלי גומי וכדו'

נעליים של גמי או של קש, או של בגד או של שאר מינים, מותר אפילו לצאת בהם לרשות הרבים. [שו"ע (סי' תריד סעי' ג)]. דכל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש. [מ"ב (ס"ק ה)]. ועי' בסמוך.

נעלי גומי נוחים

יש מאחרונים שמחמירין בשל עץ אפילו אינו מחופה עור. וכן יש מחמירין שלא לצאת מנעל לעשוי מלבדים או גומי ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולא בכלל ענינו הוא. והנה אף שאין למחות ביד המקלין, מי"מ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך בנעלי בד רכות באופן שירגיש הקרקע למטה ברגליו ומרגיש שהוא יחף. אכן אם צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו ולא מנעליים של עור שיש בהם איסור מדינא משא"כ אלו שהם רק חומר"א. [מ"ב (ס"ק ה) ושעה"צ (אות ה)]. והמנהג להקל. [הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש מנעלים פ"ה אות ה והנה לא) כיון שאנו כאיסטניטיות לענין זה לא נתנינו חומרא בדבר. וכן פסקו בעל השבט הלוי (מבית לוי ח"ג עמ' מא) והגרש"א זצ"ל (ח"ג פכ"ב אות ז)]. ואף המחמיר בדבר יא"צ ללכת יחף ממש. [ביאור הלכה (שם ד"ה או של דלא כב"ח)].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה או למטה, אסור. [שו"ע (סי' תריד סעי' ג) ומ"ב (ס"ק ה)]. [מ"ב (סי' תקנד ס"ק לא)]. ומי"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל לעשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פני"א אות יב)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמיויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פני"א אות יב)]. ואם הם נראים ממש כנעלי עור יש לאסור משום מראית עין. [מנח"ש (תנ"י ג אות ג). דעת הגרש"א זצ"ל (הלכו' חג בחג פכ"ג הגה 48) דנעליים סינטטיות שרגילים לנועלן בכל ימות השנה אסורים מן הדין ביוה"כ ות"י)].

מדרכים נעלי עור

י"א שאין להשתמש במדרכים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פני"א אות ב)]. וי"א שמי שמצטער הרבה ללא המדרכים יש לו מקום להקל, והמחמיר תבא עליו ברכה. וכן נראה לעיקר. [חלקת יעקב (חאו"ח סי' ריו אות ב) עיי"ש טעמו. ובדרך זה נקט הגר"ניק שליט"א (חוט שני עמי קבל). ובשש"כ (פלי"ט אות לו) היקל לגמרי בזה. ועיי"ש (פ"י"ח אות כא) שצינאה להח"ר במדרכים מותרת כשהם נעליים, אבל לא כשהם בסנדלים פתוחים].

עמידה על שטיח של עור

מותר לעמוד על כרים וכסתות של עור, שאין זה הנאה דרך נעילה ולא אסור אלא כשהוא מנעילו ברגליו, ומי"מ יש אומרים שהמחמיר תבא עליו ברכה. [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ט)]. וי"א דאין כאן בית מיוחד כלל. וכן עיקר. [מ"ב (שם)]. אולם כל זה שלא בשעת תפלת י"ח, אבל בשעה שמתפלל תפלת י"ח אסור לעמוד ע"ג כרים וכסתות אפילו אינן של עור, משום שראה כמתגאה אם יעמוד אז על כו"כ ואפילו אינן גבוהין ג' טפחים. אבל מותר לעמוד כשהוא איש מצונן על מעט עשבים להפסיק בינו לבין הקרקע (שאין זה דרך גאוה כלל). [מ"ב (שם) ושעה"צ (אות א)].

יולדת תוך ל' יום/חולה שאין בו סכנה

החיה, כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל. [שו"ע (סי' תריד סעי' ג)]. דעד אותו הזמן הצינא קשה לה. [מ"ב (ס"ק י)]. וכן הדין לחולה אפילו אין בו סכנה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו. [שו"ע (שם)]. וכן הדין לכל מי שהצינא קשה להם. [מ"ב (שם)]. ועי' בביאור הלכה (שם ד"ה והוא איסטניס)]. ומכל מקום בזמנינו שאפשר במנעלים שאינן של עור יש להחמיר בדבר. [הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות ב) ועי' במנח"ש תנ"י סי' ז עמ' מג, בשש"כ פלי"ט הגה קו"ט ובשגת אברהם ח"א סי' תריד ס"ק א). אולם דעת הגר"ניק שליט"א (חוט שני פ"ה עמי קלח) דאף בזמנינו מותר ליולדת ולחולה לילך עם נעלי עור דאחרי שהז"ל קבעו שזה מותר אין צורך להפס תחליפים למנעל הרגלי. ועי' בפרי"ח (על סעי' ד) ובשחי יצחק (יומא עח: ד"ה א)].

במקום סכנת נשיכה

מותר לכל אדם לנעול סנדל מחמת עקרב וכיוצא בו, כדי שלא ישכנו, אם מקום שאין עקרבים או דברים הנושכים. [שו"ע (סי' תריד סעי' ד)]. ואפילו אינו הולך לדבר מצוה ולא לצרכי עצמו. [מ"ב (ס"ק יא)]. אבל תיכף כשמגיע למקום שאין חשש סכנה צריך להסירם. [מ"ב (שם)]. ומי"מ אפילו במקום שמותר לנעול יראה עכ"פ להחליף של ימין בשמאל ושל שמאל בימין. [מ"ב (ס"ק יג)]. וטוב יותר אם יוכל לנעול סנדל בלא עקב. [שעה"צ (אות י)].

מפני הגשמים

אם ירדו גשמים ורוצה לילך מביתו לבית הכנסת או להיפך, אם הוא איסטניס כלומר איש מצונן, והי"ה אם הוא איש חלש ויכול להזיק לבריאותו כשילך במקום הגשמים בלא מנעלים, מותר לנעול מנעליו עד שמגיע למקומו. (רמ"א סי' תרד סעי' ד), מ"ב (סי' יב) וביאור הלכה (ד"ה הוא איסטניס) ועיי"ש שדחה דברי הבהוש שנקט שאם לא ינעול יהא לו צער הוא בכלל איסטניס לענין זה. אבל בלא"ה אין להקל, בפרט ההולכים באנפלאות שאין להם צער כ"כ בלא מנעלים, אם לא שיש שם בארץ רפש וטיט דאז כו"ע מותרים בזה. (מ"ב (שם)). אבל תיכף שמגיע למקום שאין חשש משום צער צריך להסיר. (מ"ב (שם)). ומ"מ אפילו במקום שמוותר לנעול יראה עכ"פ להחליף של ימין בשמאל ושל שמאל בימין. (מ"ב (סי' יג)). וטוב יותר אם יוכל לנעול סנדל בלא עקב. (שעה"צ (אות יח)).

מפני הטיבור

אם רוצה לילך לבית הכסא וכדומה ויודע שילכלך שם רגליו במקום מסונף, מותר לנעול מנעליו. (מ"ב (סי' יג)). אבל תיכף כשיצא משם צריך להסירם. (מ"ב (שם)). ומ"מ יראה עכ"פ להחליף של ימין בשמאל ושל שמאל בימין. (מ"ב (סי' יג)). וטוב יותר אם יוכל לנעול סנדל בלא עקב. (שעה"צ (אות יח)).

כשהולך לצורך מצוה

אף אם צריך ללכת לדבר מצוה אסור לנעול מנעליו, ואף אם הוא מפונק ואין יכול לילך בלא מנעלים, יש אומרים דאסור אע"פ שתבטל המצוה, דאינו דומה נעילה לרחיצה דהתירו לעבור במים כדי לקבל פני רבו. וי"א דבכ"ג מותר. וצ"ע למעשה. (ביאור הלכה (ד"ה והוא איסטניס)).

כשהולך בין העכו"ם

אפילו אם צריך לילך בין העכו"ם אסור לנעול סנדל, אף דאיכא למיחש שילעו עליו, כיון די"א שהוא דאורייתא. (מ"ב (סי' טו)).

טלטול נעלים במקום למקום (דין מוקצה)

נעלי עור, גם אם אינו עתיד להשתמש בהם ביום, אינם בכלל מוקצה. [כי ראויים בשימוש במצבים הנ"ל. וכן פסק הגר"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ עמ' קלו). וכן צידד הגר"ש"א זצ"ל (פ"ה אות כא)].

להיזהר מנעלים

לא יגע בנעלים כי אם ע"י בגד, ואם נגע בהם שלא ע"י בגד צריך ליטול ידיו במקום שנגע בהן. (מ"ב (סי' יד)). וכ"ז לענין נעלי עור, אבל נעלי גומי י"א שאין צריך ליטול ידים אף בכל השנה כי דוקא בשל עור יש חובה לטול. (נרדף שי (א"ח"ח סי' ד) והגר"ש"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' קפג)). ויש מחייבים. [בן איש חי (פ' דברים אות כא)].

קטנים

התינוקות אסורין בנעילת הסנדל, שאין זה עינוי לקטן אם לא ינעל נעלי עור. [שו"ע (סי' תרטו סעי' א)]. ומכל מקום אם הקטן יצטרע בשל ההליכה בלא נעליים, כגון שמוג האויר הוא קריר ואפשר שיצטנן, או שיש לחשוש שידרוך על קוצים וכדומה, ואין לו נעליים שאינם נעלי עור, מותר לו לנעול אף נעלי עור, וגם מותר לגדול להנעילם לו, אם הקטן אינו יכול לעשות כן בעצמו. (הגר"ש"א זצ"ל (חינוך הקטנים למצוות הגה קצה-קפג)).

תש"מ

תש"מ ושאר הרחקות

יום הכיפורים אסור בתש"מ בין בלילה בין ביום, ואסור ליגע באשתו כאלו היא נדה, ואסור לישן עמה במטה. [שו"ע (סי' תרטו סעי' א)]. וכן חייבים בשאר הרחקות שנתבאר ביו"ד סימן קצ"ה. (מ"ב (סי' א) וכה"ח (אותיות ג'ד-ז)), בין בלילה בין ביום. [מ"ב (סי' א) ושעה"צ (סי' תקנ"ד אות מד) דלא כה"ח (סי' א) שמילק בנגיעה ביום. וכן פסק הב"י א"ש חי (וילך אות טו) אלא שלא יזהר צורך יש לסמוך על המתירים. אולם כה"ח (אות ב) כתב להחמיר בזה לענין].

מסירת התינוק (קוואטר)

אף על פי שנהגים דיני הרחקות ביוה"כ כנ"ל, מ"מ אם היא טהורה, לצורך המילה מותר לה למסור התינוק מידה לידו (קוואטר). (הגר"ש"א זצ"ל (הלכות פ"ה אות כב) ושבת הלוי (ח"ו) סי' קס אות ב). דעת הגר"ק שליט"א (חוט שני פ"ה עמ' קלט) להחמיר, אלא שיעשה כן ע"י אחרות וכדומה].

נטמא

הרואה קרי בליל יוה"כ ידאג כל השנה, [שו"ע (סי' תרטו סעי' א)], שמא לא קבלו תעניתו ומראים לו שהקב"ה אין חפץ בשימושו. ואף אם עלתה לו שנה אינו מובטח שהוא בן עוה"ב. וכל זה כשלא היה מחמת רוב אכילה ושתייה או מחמת הרחור וכדומה. (מ"ב (סי' א) ועיי"ש התיקון למי שנשכח ח"ו בזה). ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [שו"ע (סי' תרטו סעי' א)]. אלא שדברים אלו אומרים במי שאירע לו הדבר שלא מחמת טבעו כלל, כגון מי שנשוי ובן מ' שנה ומעלה ומלא בתורה ויראה. (הגר"ש"א זצ"ל (קריית דאגרתא ח"א סי' קס"ח)).

אם מוצאי יוה"כ

תוספת יוה"כ

צריך להוסיף מחול על הקודש, דהיינו שימתינו מעט אחר צאת הכוכבים. [שו"ע (סי' תרכ"ד סעי' ב) ותוך זמן זה יש איסור אכילה, רחיצה, סיכה ונעילת הסנדל. (מ"ב (סי' א) ומ"מ אין שיעור לדבר (ואפילו זמן כל שהוא סגי לזה), ולכן כיון שמתפללים אחר צאה"כ שוב מותרים בכולם אף שעדיין לא הבדילו על הכוס, רק באכילה ושתייה אסורים עד אחר הבדלה. (מ"מ (סי' תרכ"ד אות ב) ומ"ב (סי' א)]. ולענין שתיית מים לפני הבדלה, יעויין להלן.

תפלת ערבית

אחר סיום תפלת נעילה מתפללין תפלת ערבית של חול, ואומר אתה חוננתנו בחונן הדעת. [שו"ע (סי' תרכ"ד סעי' א)]. ואין להאריך בתפלת ערבית לפי שיש אנשים חלושים ונשים מעוברות ומניקות שהתענית קשה להם הרבה. ומ"מ אין להתפלל בחטיפה ובמרוצה. (מ"מ (סי' תרכ"ד אות א) בשם היעב"ץ). ואין אומרים ברכו אחר תפלת ערבית של מוצאי יוה"כ. (הגר"ש"א זצ"ל (הלכות פ"ה אות י)). ואם ח"ו יוה"כ בשבת אומרים ויתן לך. (מ"ב (שם (סי' א)). י"א שעל כל א' לאומרו בביתו משום טורח הצבור. (הגר"ש"א זצ"ל (שם פ"ד הגה 38)). וי"א שיש לאומרו בבית הכנסת ככל מוצ"ש. (מ"מ (סי' תרכ"ד אות א)). ואין אומרים ויהי נעם ואתה קדוש. (מ"ב (שם)).

אמר המלך הקדוש או המלך המשפט

אם אמר המלך הקדוש במקום הקל הקדוש ולא תיקן תוך כדי דבור אינו חוזר. [ענין בשע"ת (סי' קיה). וכן פסק הכה"ח (סי' קיח אות א)]. וכן אם אמר המלך המשפט במקום מלך אוהב צדקה ומשפט יצא. (מ"ב (שם (סי' א) וכה"ח (סי' א)).

אמר "זכרנו לחיים" או "א' משאר ההוספות שבעש"ת

אם אמר בתפלת יו"כ "זכרנו לחיים" או א' משאר ההוספות שמוסיפים בעש"ת, דעת השו"ע (סי' קח סעי' ב) שאפ"י אם נזכר קודם שסיים הברכה ממשך כדרכו. אולם דעת המ"ב (סי' קח) שפיסק ויתחיל מתחילת אותה ברכה. אי"כ כבר סיים הברכה שבאופן זה ממשך להתפלל כדרכו.

נטילת ידים

יש ליטול ידים לאחר מעריב עד הפרק. [הגר"ש"א זצ"ל (פ"ד הגה יג) ומה שאין נוטלין לפני תפלת מעריב, היינו מפני שסומכין בדיבדע על מה שנטולין בבוקר עד קשרי האצבעות, וגם הואיל ויש שמקדימין להתפלל ערבית מבעו"י].

שתיית מים לפני הבדלה במוצאי הצום

אף אחר שעבר זמן תוספת יוה"כ, לא יאכל ולא שתה עד שיבדיל על הכוס כמבואר להלן. [מ"ב (שם (סי' א)]. ומכל מקום מי שצמא מותר לו לשתות מים לפני שיבדיל, ויאמר לפני כן "ברוך המבדיל בין קודש לחול". [הגר"ש"א זצ"ל (ששי"כ פ"ב אות כה והגה נט) והגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות כח)].

אשה הצריכה לאכול לפני שיגיע בעלה מבית הכנסת

אשה שבעלה שוהה בבית הכנסת, וקשה לה בעלה התענית, כיון שלהלכה העיקר כדעת הפוסקים שנשים חייבות בהבדלה, יוכלה להבדיל בעצמה ותשתה מהכוס כדין. [שבת הלוי (אש"י האיש ח"ד סי' ד אות ז). וששי"כ (פ"ב הגה פו)].

קידוש לבנה

רבים נוהגים להמתין ולקדש הלבנה במוצאי יוה"כ. ויש לנעול מנעלים קודם קידושה. ומ"מ מי שנועל נעלי גומי תקינות רשאי לומר קידוש לבנה וא"צ להחליפן. [הגר"ש"א זצ"ל (ח"ג פכ"א אות כה)].

הבדלה על הכוס

מבדילין על הכוס במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכ"ד סעי' א). ובת"י המ"ב (סי' ק) שבמקומות שמבדילין בבה"כ על הכוס בכל מוצ"ש ויו"ט, גם עכשיו יבדיל הש"ץ, ויטעים מן הכוס לקטן או ישתה בעצמו אם מתכוין לצאת].

בשמים

במוצאי יוה"כ לא מברכים על הבשמים. [שו"ע (סי' תרכ"ד סעי' א)]. ואף למי שלא התענה הדין כן. [שכנ"ה (הגה"ט סי' רצו אות ב)]. ואם יוה"כ חל להיות בשבת, דעת השו"ע (סי' תרכ"ד סעי' א) שלא מברכים על הבשמים. אולם המשנה ברורה (שם (סי' ה) הביא שהרבה אחרונים סוברים שמברכים. ויברך ברכת הבשמים אחר הבדלה. [כה"ח (שם אות ט) וששי"כ (פ"ב אות כח)]. ומ"מ יש מברכים ברכת הבשמים גם בתוך ההבדלה. [ששי"כ (שם)]. וכן נוהגים. [לוח אר"י לגרמ"ט].

נר

מברכים על הנר במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכ"ד סעי' ד)]. וי"א שאף חוזרים אחריה. [שו"ע (רס"י רצח)]. ואין לברך על אש שנוצר עכשיו במוצאי יוה"כ [שו"ע (סי' תרכ"ד סעי' ד) ומ"ב (סי' ק) וכן לא על אור שנדלק ממנו. (ויש מקילים לברך על נר שהדליקו מאותה שלחבת). [מ"ב (סי' ק) וס"ק א)]. ולמעשה יש לברך על נר ששבת כל יוה"כ או על נר שנדלק ממנו. [שו"ע (שם סעי' ה) ומ"ב (סי' ק) וכן]. ואם יוה"כ חל בשבת, מותר לברך על נר שהדלק במוצאי היום, אבל המנהג להחמיר. ומ"מ נר שהדליקו מאותה הנר בוודאי יש להקל. [מ"ב (סי' תרכ"ד סעי' ק)].

להבדיל על נר בית הכנסת (נר שאינו עשוי להאיר)

יש נוהגים להדליק מעשיות של בית הכנסת שהדליקו מבעו"י. [שו"ע (סי' תרכ"ד סעי' ה) ומ"ב (סי' ק) וכן]. וי"א שאין להבדיל על נר של בית הכנסת דלא נעשה רק לכבוד היום ולא להאיר. אלא מדליקין נר אחר ממנו. (ודיעה ראשונה ס"ל דנעשה להאיר, ועדיף להבדיל על זה מלהבדיל על נר אחר שדלק ממנו, דלא מקרי כ"כ אור ששבת כיון שלא היה ביוה"כ). והנכון להבדיל על שניהן ביחד, דהיינו להדליק נר אחר מנר בית הכנסת, ולא יבדיל על נר של בית הכנסת לחוד. [רמ"א (סי' תרכ"ד סעי' ה) ומ"ב (סי' ק) וכן].

נר שהיה דלוק בביתו מבעוד יום

אם היה לו נר אחד בביתו שהיה דלוק מבעו"י, ידליק ממנו עוד אחד ויברך על שניהן ביחד, כי על אותו נר שבביתו לחוד ג"כ אינו כדאי לברך דאפשר שנעשה ג"כ רק לכבוד היום. ויותר טוב שיניח בביתו לכתחלה נר דלוק מעו"י שיהיה דלוק עד מוצאי יוה"כ כדי לברך עליו ויוצא בזה לכל הדעות כיון שהוא מניחו לכתחלה בשביל זה. [מ"ב (סי' ק) וכן].

נר שהודלק ביוה"כ

נר שהודלק ביוה"כ, אם הודלק בהיתר כגון לחולה, יכולים לברך עליו. [שו"ע (שם סעי' ה)].

גחלים ששבתו (אש ללא להבות)

גחלים ששבתו מותר להדליק מהם נר במוצאי יוה"כ ולברך עליו. [ביאור הלכה (שם ד"ה וי"א)].

אש של נר נשמה או של כריינים

צריך אור העשוי להאיר, ועל כן לא מברכים על אור שעל הכריינים שהודלק מערב יוה"כ, או על נר נשמה. ומכל מקום ניתן להדליק מהם נר אחר ולברך עליו. [עני' ברמ"א (סי' תרכ"ד) לענין נרות בהכ"מ, במ"ב (שם) ובאשרי האיש (ח"ג פכ"א אות כט) בשם הגר"ש"א זצ"ל]. ונר שעשוי גם לכבוד וגם להאיר למעשה אין לברך עליו. [עני' ביאור הלכה (סי' רחצ ד"ה ב ניה כ"ה)]. ואם הדליקו בתחלה לכבוד ולכסוף השתמש בו להאיר צ"ע אם אפשר לברך עליו. [ביאור הלכה (שם)].

ברכת מעין ג' אחר הבדלה של מוצאי יום כפור

אם עשה הבדלה במוצאי יום כפור (אפילו חל בשבת), ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפטור היין (אולם בהבדלה במוצ"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במ"ב סי' רצ"ט סי' ק"כ"ט). [הגר"ש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג סי' קנד)].

שכח להבדיל

אם שכח להבדיל י"א שיכול להבדיל כל היום הראשון שלאחר יוה"כ. [כן מצד הרע"א (סי' רצט על סעי' ו) והמ"ב (סי' טז). ועני בשד"ח (אסח"ד מעי' ה אות טו ומעי' יוה"כ סי' ד אות ד) ובשבת שבתון (עמ' שכב)]. ואם חל יוה"כ בשבת מבדיל עד יום שלישי. [שו"ע ורמ"א (סי' רצט סעי' ו)].

שתייה ואכילה

אוכלים ושומעים במוצאי יום הכיפורים, דהוי קצת יום טוב. [רמ"א (סי' תרכ"ד סעי' ה)]. כדאיאת במדרש דבת קול יוצאה במוצאי יוה"כ ואומרת לך אכול בשמחה וגוי. [מ"ב (סי' טו)].

בניית הסוכה

המדקדים מתחילים מיד במוצאי יוה"כ בעשיית הסוכה, כדי לצאת ממצוה אל מצוה. [רמ"א (סי' תרכ"ד סעי' ה)]. וביום המחרת יעשה כולה. [מ"ב (סי' יט)].

השכמה בכוכר

ביום שאחר יוה"כ משכימין לבה"כ כדי שלא יהא נראה ח"ו שאנו היינו נכנעין לו רק בעת שאנו צריכין לבקש על דיננו. [מ"ב (סי' יד)].

אמירת תחנון

אין אומרים תחנון ולא צו"צ מיום כפור עד סוכות. [רמ"א (סי' תרכ"ד סעי' ה)]. ולא פרקים ולא שיר למעלות, אבל למנצח ואמ"א אומרים. ויש מקומות שבערב סוכות א"א למנצח אבל אמ"א אומרים. [מ"ב (סי' יח)].

תענית

אין מתענין מיוה"כ עד סוכות יום שמת בו אביו ואמו, שהם ימי שמחה שהיו מחנכין בהם המזבח בימי שלמה. [מ"ב (סי' יד)].